

İran'ın Azerbaycan Siyaseti; Karabağ Savaşları Örneğinde

Azerbaijani policy of Iran; On the example of the Karabakh wars

Telman Nusretoğlu^{1*}, Oder Alizade²

¹ Hazar Üniversitesi, Bakü, Azerbaycan, ORCID: 0000-0002-7900-2978,
t.nusretoglu@mail.ru

² Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye, ORCID: 0000-0003-0533-2429,
oder.alizade.t.c@gmail.com

Geliş Tarihi: 09/01/2022 – Kabul Tarihi: 19/03/2022

DOI: 10.55205/jocsosa.11202247

ATIF: Nusretoğlu, T., & Alizade, O. (2022). İran'ın Azerbaycan siyaseti; Karabağ savaşları örneğinde. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(1), 127-149.

Öz

Bu çalışmada İran-Azerbaycan münâsebetleri, Azerbaycan adıyla ilk millî devletin kurulduğu tarihten başlayarak ele alınmıştır. 1918-1920 yıllarını kapsayan bu dönemdeki ilişkilere değinildikten sonra araştırmanın esas odak noktası olan İran-Azerbaycan münâsebetlerinde İran'ın Karabağ siyaseti üzerinde durulmuştur. Bu tarihî süreç, Azerbaycan Türklerinin millî özgürlük hareketi dönemi olarak ifade ettiğimiz 1980 yılının sonlarından itibaren başlamakta ve 30 yılı aşkın bir devri kapsamaktadır. Bu süreçte İran, Karabağ meselesinde kendine özgü bir tutum sergilemiştir. İran'ın Karabağ siyasetinin başladığı söz konusu dönemdeki tutumu, son Karabağ savaşı döneminde de değişmez olarak kalmıştır. İran'ın Karabağ meselesine yaklaşımı yerine göre çok aktif, yerine göre bekle gör, esâsen de Ermenistan tarafına destek şeklinde ilerlemiştir. Bu desteğin siyasî, iktisadî ve askerî boyutlarının olduğu unutulmamalıdır. Azerbaycan adlı bir Türk devletinin varlığını kabullenememekle birlikte ahalisinin esas çoğunluğu Müslüman olan ülkelere kendi siyasî-dinî rejimini ihraç etmek isteyen İran, Azerbaycan örneğinde yapmak istediği gibi, Müslüman halkların olduğu diğer devletlerde de iç karışıklık, istikrarsızlık havasının hâkim olmasını kendi siyâseti için yararlı görmüştür. İzlediği bu siyâset doğrultusunda İran son iki Karabağ savaşında Ermenistan yanlısı bir tutum sergilemiştir. İran'ın bu tutumu son Karabağ savaşında kendini açık bir şekilde göstermiştir. İran'ın savaş

*Sorumlu yazar: t.nusretoglu@mail.ru

sürecinde Azerbaycan sınırına ordu birliklerini toplaması, askerî tatbikat yapması ve kendi sınırları üzerinden Ermenistan'a askerî yardım göndermesi, onun Karabağ siyâsetinin esasını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karabağ, Azerbaycan, İran, Siyaset.

Abstract

In this research, Iran-Azerbaijan relations are discussed starting from the date of establishment of the first national state called Azerbaijan. After mentioning the relations in this period covering the years 1918-1920, Iran's Karabakh policy in the Iran-Azerbaijan relations, which is the main focus of the research, is emphasized. This historical process starts from the end of 1980, which we refer to as the period of the national liberation movement of the Azerbaijani Turks and covers a period of more than 30 years. In this process, Iran displayed a unique attitude in the Karabakh issue. Iran's approach to the Karabakh issue was sometimes very active, sometimes expectant, and mostly supported the Armenian side. It should not be forgotten that this support has political, economic, military dimensions. Iran not only accept the existence of a Turkish state which is called Azerbaijan, but also wants to export its political-religious regime to countries where the majority of its inhabitants are Muslim. For this reason, Iran, as it wanted to do in the case of Azerbaijan, saw the prevailing atmosphere of internal turmoil and instability in other Muslim states beneficial for its own policy. In line with this policy, Iran displayed a pro-Armenian stance in the last two Karabakh wars. This attitude of Iran has clearly manifested in the last Karabakh war. Iran's gathering of army units on the Azerbaijani border during the war, conducting military exercises and secretly sending military aid to Armenia over its own borders constitute the basis of Iran's Karabakh policy.

Keywords: Karabakh, Azerbaijan, Iran, Politics.

GİRİŞ

İran'ın Azerbaycan devletine yönelik siyasetini 1918 yılından itibaren takip edebiliyoruz. 1918'de kurulan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden başlayan İran-Azerbaycan münasebetleri günümüze kadar farklı siyasî sistemlerde benzer şekillerde gelişmiştir. İki devlet arasındaki münasebetleri ve özellikle araştırmamızın esas odak noktası olan İran'ın Azerbaycan siyasetinin en aktif dönemleri, 1918-1920 yılları arasında mevcut olmuş Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ve esasen de günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti dönemleridir. Her iki dönemde de İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasetinde benzerlikler gözlemlense de, dönemler

arasındaki siyasî, içtimaî ve tarihî durumların farklılığı da bu münasebetlerin esas farkını ortaya çıkarmaktadır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti dönem olarak kısa sürdüğü için bu tarihlerde İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasetinde uzun soluklu bir süreç takip edilememektedir. Buna bakılmaksızın söz konusu dönem, İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasetinin başladığı yıllar olarak tanımlanabilir.

Araştırmanın esas odak noktası, Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlık sürecine girdiği Sovyetlerin son dönemi ve bağımsızlıktan sonra günümüze kadar devam eden süreçte İran'ın Karabağ siyasetidir. Bu süreçte Azerbaycan'da yaşanan bağımsızlık mücadelesi ve Karabağ savaşlarında İran'ın Azerbaycan'a yönelik aktif siyasetini görebiliyoruz. Bu siyasette İran tarafsız gibi gözükse de aslında her iki savaşta da bekle gör siyasetini takip etmesi ve bir yandan da Ermenistan'ı desteklediği müşahede edilmektedir. Karabağ savaşları Azerbaycan Türklerinin millî özgürlük hareketinin esasını teşkil eden süreçtir. Diğer bir ifâde ile Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık hareketini devinime sokan, hızlandıran bir olaydır. Bunun yanı sıra Karabağ savaşları halkın millî şuurunun şekillenmesine katkı sunan, Azerbaycan Türklerinin ve onların topraklarının birleştirilmesi gerektiği gerçeğini gözler önüne koyan bir tarihi olaydır. Bu yüzden Karabağ savaşları İran'ı yakından ilgilendirmiştir. Azerbaycan'ın Sovyet Rus işgalinde olduğu dönemde ise İran'ın Azerbaycan'a yönelik aktif bir siyasetini takip edemiyoruz. Zîrâ bu dönemde Azerbaycan bir Sovyet Cumhuriyeti olduğu için İran'la ilişkiler Moskova merkezli Sovyetler ve İran ilişkisi çerçevesinde cereyan ediyordu. Bu münasebetlerde ise Moskova merkezli Sovyetlerin İran'a yönelik siyasetinin daha aktif olduğu bilinmektedir.

1918-1920 Azerbaycan-İran Münasebetleri

Azerbaycan Devleti'nin İran'la ilk temasları da 1918-1920 yılları arasında gerçekleşmiştir. Azerbaycan-İran münasebetleri İran tarafının Azerbaycan adlı bağımsız bir Cumhuriyetin kurulmasını kabullenememe isteğinden dolayı bir gerginlikle başlamıştır. 1918'de kurulan Türk Cumhuriyeti'ne Azerbaycan adı verilmesi İran resmi devlet dairelerinde bir

endişe ile karşılanmıştır. Bu endişe de İran sınırları dâhilinde olan ve bugün akademik literatürde Güney Azerbaycan olarak ifade edilen bölge ile aynı adı taşımasından kaynaklanmaktaydı. İran yönetimi yeni kurulan bu Türk cumhuriyetinin İran'a karşı toprak iddiasında olduğunu düşünerekten Azerbaycan temsilcilerine itirazlarını bildirmişlerdi. İran'da, yeni kurulan bu cumhuriyetin Osmanlı devleti desteği ile Güney Azerbaycan'ı İran'dan ayırmak gibi bir siyaset yürüttüğü fikri uyanmış ve Azerbaycan Cumhuriyeti de İran'ın bu endişesini gidermek için yurtdışı yazışmalarının çoğunda yeni cumhuriyetten Kafkasya Azerbaycan'ı olarak bahsetmiştir (Shafler, 2008). Dönemin İran matbuatında itirazlara sebep olan bu olaydan dolayı, Azerbaycan cumhuriyetinin kurucu partilerinden Müsavat Partisi başkanı M. E. Resulzade şu şekilde bir açıklamada bulunmuştu:

Biz isteriz ki, İran matbuatı şuna dikkat etsin ki, Kafkasya'daki Azerbaycanlılar "Azerbaycan" kelimesini coğrafi anlamından ziyade kavmi bir manada istimal ediyorlar. Dünyada yalnız bir Azerbaycan kıtası ve bir de Azerbaycan cemaati vardır. Bu cemaat kendine özgü bir lehçede konuşuyor ve Türk akvamından bir millettir ki... (2014, s. 307).

Yeni kurulan cumhuriyete Azerbaycan adının verilmesi meselesi cumhuriyetin Sovyet Rusya'sı tarafından işgal edilmesinden sonra da aydınlar arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Bu tartışmalar da İran tarafındaki aydınların ve siyasilerin Azerbaycan Türk aydınlarına karşı itirazlarından kaynaklanmaktaydı. Resulzade, bu tartışmalara bir cevap niteliği taşıyan bir diğer ifadesinde de meseleyi coğrafi, kültürel ve etnolojik yönüyle esaslandırmaya çalışmıştır:

... Şarkı Mâverâ-yı Kafkas arazisinin Azerbaycan unvanı umumisi altında vücuda gelen teşekküllere dâhil olduğunu ispat eden vekâyiden sarfı nazar, Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları bir memleket olduğu için, buraya Azerbaycan denmekte hiçbir mahsur görülmemiştir. Bu ismin yeni Türk Cumhuriyetine verilmesinden en mühüm âmil şüphesiz bu kavmi unsur olmuştur (2020, s. 13-14).

İran tarafının ilk başlarda Azerbaycan adlı bir devletin varlığını kabullenememe tutumu, Azerbaycan resmlerinin yaptığı açıklamalardan sonra değişmiştir. 1919'da İran Başbakanı Vüsuk-üd Devle'nin Azerbaycan Başbakanı Nasip Bey Yusufbeyli'ye gönderdiği mektubunda, İran'ın hali hazırda kardeş Azerbaycan halkının kurduğu komşu ülkeni görmekten memnun olduğunu ve De Fakto olarak tanınan Azerbaycan devletinin De Jure olarak da tanınacağı günün intizarında olduklarını bildirmiştir.⁹ 1920 yılının Mart ayına geldiğimizde ise İran devleti ile Azerbaycan devleti arasında dostluk antlaşması imzalanıyor ve bu antlaşma ile İran resmi olarak Azerbaycan devletini tanıdığını ifade ediyordu.¹⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ömrü kısa sürdüğü için bu dönem İran Azerbaycan münasebetlerinde takip edebileceğimiz uzun soluklu bir siyaset yoktur.

Karabağ Savaşları ve İran

Karabağ savaşlarında İran'ın bölgeye yönelik siyaseti meselesine geçmeden önce savaşların tarihi taksimatı ile ilgili bir sıra hususlara değinmemizin yararlı olacağını düşünüyoruz. İran'ın Karabağ siyaseti, günümüz tarihi literatürde I. Karabağ savaşı olarak bilinen, bilimsel tarihi kronoloji açısından ise II. Karabağ savaşı zamanından itibaren başlamaktadır. II. Karabağ Savaşı olarak bölümlendirdiğimiz bu savaşın tarihlendirilmesi meselesi oldukça hassas bir konudur. Karabağ savaşlarının tarihlendirilmesindeki eksik kronoloji, savaşların umumi seyrini ve mahiyetinin anlaşılması açısından hatalı sonuçlara sebebiyet verebilmektedir. SSCB döneminde Ermenistan SSC toprakları olarak sayılan bölgelerden Türklerin çıkarılması 1940'lı yıllardan başlamış ve aralıklarla 1980'lerin sonuna kadar devam etmiştir (Alakberli, 2008). Söz konusu bu ikinci savaşın tarihini Ermenistan SSC arazilerinde kalan son Türk ailelerinin Gafan ve Mehri bölgelerindeki kendi topraklarından

---

⁹ ADR-İran Diplomatik Münasibetleri Qafqaz Fövqaladə Komissiyasının Sənədləri İşığında, Çev. Şahin Yahyayev. Şərq-Qərb yayınları, Bakü, 2017. senet, No: 14. s. 73.

¹⁰ ADR-İran Diplomatik Münasibetleri Qafqaz Fövqaladə Komissiyasının Sənədləri İşığında, senet, No: 68, s. 199.

kovulması ve bununla birlikte Karabağ'da çatışmaların başladığı tarih olan 1987 olarak başlatmamızın hem tarihin doğru verilmesi hem de savaşın müsebbibinin hangi ülke olduğunu hukuki olarak gösterebilmek adına isabetli bir taksimat olduğunu düşünüyoruz. Bu dönem aynı zamanda Sovyet rejimine karşı bağımsızlık mücadelesinin de başladığı ve Ermenilerin Karabağ'a yönelik iddialarının yeniden gündeme geldiği ve bölgenin Ermenistan'a birleştirilmesi meselesinin Ermeniler tarafından bir talep olarak Moskova'ya sunulduğu bir dönemdir. Tüm bunlarla birlikte 27 Şubat 1988 yılında Sumgayıt şehrinde Ermeniler tarafından savaşa bahane olarak ve Azerbaycan tarafını suçlu göstermek için Ermeniler tarafından şehirde yaşayan Ermenilere karşı şiddet uygulanmış ve olaylar sırasında Ermenilerden bazıları hayatını kaybetmiştir (Hüseynli vd., 2012). Bu hadiselerde Ermenilerin asıl maksadı Azerbaycan'da yaşayan Ermenileri sözde "Ermeni Soykırımı kurbanları" olarak göstermek ve böylece Türklerle Ermenilerin bir arada bulunmasının mümkün olmadığını ispat etmeye çalışmak idi (Tuncerli, 2019). Sumgayıt şehrindeki bu olayların doğrudan Ermenilerin kendileri tarafından bilinçli olarak yapıldığı döneme ait belgelerle ispat edilmiştir (İsmayılov, 2010). Yani, savaş tarihini bu Sumgayıt hadiselerinden başlatırsak, kronolojik olarak hata yapmakla birlikte, aynı zamanda Ermenilerin planladıkları şekilde bir yol izlemiş oluruz. Tüm bunları dikkate alarak Karabağ'daki II. Savaşın tarihini Ermenilerin işgal girişimine başladığı ve son Türk yurtlarından da ailelerin zorla kovulduğu 1987 yılından ele alırsak daha isabetli bir tarihlendirme olacaktır. 1987'den başlayan çatışmalar, Türklerin yaşadıkları bölgelerde maruz kaldıkları tehditler, yurtlarından kovulması gibi hadiseler 1988 yılına geldiğimizde daha geniş bir şekilde tüm bölgelere yayılmış oldu.¹¹ II. Karabağ savaşının 1992 yılından itibaren başlatılması da, 1987'den başlayan olayların ve 1990'a kadar olan olayların göz ardı edilmesine sebep olacaktır. Bu dönemde Azerbaycan resmi olarak tam bağımsız olmasa da artık Glasnost sonrası Sovyet rejimi dağılmaya yüz tutmuş ve SSCB'yi teşkil

---

¹¹ Dağlıg Garabağ: Hadiselerin Hronikası, Azerbaycan Respublikası Dahili İşler Nazirliyi (1988-1994), Veten Neşriyat, Bakü, 2005, s, 4-7.

eden Cumhuriyetler Rusya SSC kontrolü dışında politika izlemişlerdir. 1991 yılında Sovyetlerin dağılmasından ve tam bağımsız Cumhuriyetlerin kurulmasından sonra da ortada her iki taraftan veya taraflardan birinin beyan ettiği resmi bir savaş ilanı yoktu. Sadece olarak 1987 yılından başlayan ilan edilmemiş bir savaş vardı. Elbette bu savaşın en şiddetli zamanları 1990'lı yıllara tesadüf etmektedir. Böyle bir durumda savaşın tarihini, 1918-1920 yılındaki hadiselerin gidişatında olduğu gibi, hadiseleri bölgedeki münakaşanın ruhuna ve durumuna uygun bir şekilde ortada bir devlet sisteminin olduğu ve çatışmaların tam bağımsız ve yarı bağımsız Cumhuriyetler zamanında başladığı tarihten itibaren ele almanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Bütün bunlara bakılmaksızın konuyla ilgili literatürde tarihteki I. Karabağ savaşı II. Karabağ savaşı zamanından başlatıldığı için, karışıklık olmaması adına biz de, bu yerden sonra 44 günlük son Karabağ savaşı için II. Karabağ savaşı adlandırmasını kullanacağız.

İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasetinin kendini en açık bir şekilde ifade ettiği dönem I. ve II. Karabağ savaşları dönemidir.¹² II. Karabağ savaşının en aktif olduğu zamanlar ise 1992-1994 yılları arasındaki dönemdir. 1918'de olduğu gibi Azerbaycan'ın bağımsız devlet olarak varlığı, sadece ülkenin adından dolayı İran'da bir rahatsızlığa sebep olmuştu. Bu rahatsızlık, Azerbaycan adının birleştirici bir mahiyet taşımasından, İran sınırları dâhilindeki Güney Azerbaycan'la birliği ve aynılığı çağrıştırmamasından dolayı, Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığı kazandığı zamanda da devam etti. Sınırlarının kuzeyinde Azerbaycan adlı devletin yeniden bağımsızlığına kavuşmasından gerçek anlamda memnuniyet duymayan İran bütün bunlara bakılmaksızın, 12 Mart 1992'de Azerbaycan Devleti'nin bağımsızlığını resmi bir şekilde tanıdı (Neciyeve ve Gasımlı, 2020). İran'ın Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazandığı dönemde,

---

¹² Azerbaycan millî tarihçiliğinde üç ayrı dönemde Karabağ savaşları olmuştur. I. 1918-1920, II 1987-1994, III. 2020. Bunlardan I. ve II. Karabağ savaşları Azerbaycan'ın zaferi ile sonuçlanmıştır.

Karabağ meselesi merkezli olmakla Azerbaycan'a yönelik siyasetindeki amaçlarının esas hedef noktalarından bazılarını bu şekilde sıralayabiliriz:

- Azerbaycan Cumhuriyetinin kalkınmasına her yolla engel olmak ve onun Güney Azerbaycan'a etkisinin karşısını almak.
- Azerbaycan'da Türkiye'nin nüfusunun güçlenmesinin önüne geçmek.
- Kuzey Kafkasya, Türkistan ve İdil boyu Türk Müslüman halklarına tesir edebilmek için Azerbaycan'ı kullanmak.
- Kendi iç kamuoyunda tecrit edilmişlik durumundan çıktığı görünümünü vermek.
- Kendisinin resmi "İslâm devriminin ihracı" siyasetine uygun olarak Azerbaycan'da İrancı, diğer bir ifadeyle İslâmcı rejim kurmaya çalışmak (Nasibzadə, 1997, s. 241).

İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasetini ele aldığımız ikinci dönemde ülkenin bağımsızlığını yeniden kazandığı dönemden önceye tekabül etmektedir. 1980'lerin sonuna doğru çöküş sürecine giren Sovyet rejiminin bölgelerde, özellikle Azerbaycan'da gücünün zayıfladığı dönemde İran da kendi etki alanını kurmaya başlamıştı. İran Azerbaycan'daki etki alanını kendisinin "İslâm devriminin ihracı" politikasına uygun olarak yapmaktaydı. Bu siyaset gereğince devrimin İran sınırlarının dışına çıkarak varlığını devam ettirmek ve küresel İslâmi yönetimin kurulmasını sağlamak öncelikli hedef olmuştur (Şeker, 2021). İran'da "İslâm Devrimi"nden sonra "rejim ihracı"nın dini bir görevmiş gibi gündeme getirilmesine bakılmaksızın, asıl amaç "İslâm Devrimi"nin korunması olmuştur ve dış politikada dini söylem bir amaç değil, araç olmuştur ve hâlâ da bir araç olarak kullanılmaktadır (Şahin, 2008). Aynı zamanda İran'ın dış politikasında dini söylem, din ve bunlar üzerinden geliştirilen anlayış bütünleştirici değil, kapsayıcıdır, yâni İran bölge halklarını "kendileştirmek" istemektedir (Erol ve Bilgetürk, 2020). Bu siyasetin izlerini de en açık bir şekilde Azerbaycan'da görebiliyoruz.

İran'ın I. Karabağ savaşı döneminde Ermenistan yanlısı bir siyaset izlemesi Azerbaycan Türk toplumunda ciddi bir şaşkınlıkla

karşılanmamıştı. Zira Azerbaycan Türklerinin Sovyet döneminde yarattıkları edebiyatta da İran ve onunla ilgili meseleler olumsuz bir tipte ifâde edilmiştir. Bunun yanı sıra edebiyat ve tarihle yakından uzaktan ilgisi olan her kesin zihninde bir Güney Azerbaycan varlığı mevcuttu. Bu şuurun yaranmasına sebep şairlerin, yazarların eserlerinde Azerbaycan'ın güneyinden bahsetmesi idi. Millî edebiyatla Sovyet rejimi zamanında da yaşatılan bu şuur, rejimin sonlarına doğru ve bağımsızlığın ilk yıllarında daha da kuvvetlendi.

Sovyet yönetiminin İran politikası da Azerbaycan Türk yazarlarının bu eğilimlerini destekler bir mahiyette idi. Sovyet rejimi Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri M. Bağirov'un İran Azerbaycan'ı hakkında Moskova'ya gönderdiği raporlar doğrultusunda 1939 yılının sonbaharından itibaren Güney Azerbaycan ile daha fazla ilgilenmeye başlamıştı (Atnur ve Demirel, 2021). Sovyetlerin İran'a olan ilgisi Seyyid Cafer Pişeveri döneminde kurulan Güney Azerbaycan Millî Hükümeti döneminde daha da artmıştı. Bağımsızlık sürecinde yeniden inşa edilmeye çalışılan millî tarih ve edebiyatta Güney Azerbaycan meselesine daha çok yer verildi. Aydınlar ve siyasiler Güney Azerbaycan meselesini de aktif bir şekilde dile getirmeye başladılar. Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra da bu mesele aktif bir şekilde gündemde tutuldu. Dönemin Cumhurbaşkanı Elçi Bey'in de Azerbaycan'ın güneyi meselesine eğilmesi İran'ın ciddi rahatsızlığına sebep oldu. Dönemin aydınları ve devlet yöneticilerinin bu eğilimleri Azerbaycan Türklerinin samimi his ve arzularından kaynaklanmaktaydı. Bunun yanı sıra, Azerbaycan'ın söz konusu dönemde Güney Azerbaycan meselesini millî bir mesele olarak gündemde tutması insan haklarına dayanan bir mesele idi.

I. Karabağ savaşının başladığı süreç Azerbaycan için oldukça zorlu bir tarihi süreçti. Bu dönem, 1980 yılının sonlarına doğru Azerbaycan Halk Cephesi önderliğinde başlayan milli özgürlük hareketi, Sovyet Rusya'sının Azerbaycan'a uyguladığı baskılar, Ermenilerin de bu süreçten yararlanarak saldırılara başladığı bir dönemdi. Bağımsızlıktan önceki yıllarda Azerbaycan Halk Cephesi'nin gizli faaliyeti ile Ermeni saldırılarına karşılık vermek ve gelecek milli ordunun temellerini atmak için Müdafaa

Komite'leri kurulmuştu. Süreç tamamı ile Azerbaycan Türklerinin kendi iradesi ve gücü ile ilerliyordu.

Bu süreçte Türkiye'nin birçok illerinde Azerbaycan'a destek amaçlı yürüyüşler düzenlenmiş, Türk halkı durumla ilgili aydınlatılmaya çalışılmıştır. İlerleyen süreçte Türkiye devlet yetkilileri ve siyasileri de Azerbaycan meselesi ile yakından ilgilenmiş ve bu ilgi bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan'ın yeniden kuruluşunu tamamlaması yolunda önemli bir desteğe dönüşmüştür. Bu destek devlet teşkilatlarının kuruluşunun birçok safhalarında kendini göstermiştir. Türkiye devlet teşkilatlarının kurulması meselesinde olduğu gibi Azerbaycan'ın maruz kaldığı saldırıyı dünyaya duyurmakta ve Uluslararası teşkilatlar karşısında Azerbaycan tarafının haklı konumunun desteklenmesinden ciddi diplomatik çaba sarf etmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazandığı dönemden sonra Ermenistan işgaline karşı direnişi daha sistemli bir şekilde devam etmiştir. Savaş her ne kadar Azerbaycan tarafının toprak kaybetmesine sebep olsa da, bölgenin kaybedilmesi uzunca bir savaş sürecinden sonra mümkün olmuştur.

Azerbaycan Türklerinin içinde buldukları durum İran'ı da yakından ilgilendiriyordu. Ancak bu ilgi Azerbaycan'daki hareketlenmelerin İran'da yaratmış olduğu endişeden kaynaklanmaktaydı. Azerbaycan Türklerinin esas çoğunluğu bugün de olduğu gibi millî hak ve özgürlüklerinden yoksun bir durumda İran sınırları dâhilinde yaşamaktadırlar. I. Karabağ savaşı ve onu devinime soktuğu Milli Özgürlük Hareketi hedefleri ve şiarları itibariyle Azerbaycan'ın kuzeyi ile sınırlı bir hareket değildi. Milli hareket, Azerbaycan Türklerinin büyük ekseriyetinin Azerbaycan'ın güneyinde olduğu için doğal olarak Güney Azerbaycan'ı da kapsamaktaydı. 31 Aralık 1989'da Azerbaycan Türklerinin dönemin İran Azerbaycan'ı ile Sovyet Azerbaycan'ı arasındaki sınır hatlarını ortadan kaldırmak için başlattıkları eylem de bu durumun en bariz örneğidir.¹³ Bu durum da doğal olarak İran

---

¹³ 25 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti'nin Millî Şurâsı'nın kararına esâsen her yıl Aralık ayının 31'nin "Dünya Azerbaycanlılarının dayanışma günü" olarak kutlanması karara alınıyor. Bkz.

rejimini tedirgin etmekteydi. İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyaseti, kendisini Karabağ meselesinde açık bir şekilde ortaya koydu. Savaşın en ağır dönemlerinde ekonomik olarak Ermenistan'ı destekleyen İran, Azerbaycan için ise sadece bir tehdit unsuru olmuştur.

Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgali devam ettikçe İran'ın Azerbaycan'la ilgili endişesi de azalmaya başlıyordu. İran, Karabağ meselesinde yenik düşen bir Azerbaycan'ın artık onun için bir "tehdit" olamayacağını anlıyordu. İran için sınırları dâhilindeki Türklere vermeyi arzu ettiği bir mesaj vardı. Bu mesaj, Kuzey Azerbaycan'daki soydaşlarının onları kurtarma iktidarında olmadıkları yönünde idi. Bu yüzden Karabağ'da savaşın en şiddetli zamanlarında ve Türk Müslüman ahaliye karşı soykırımın yaşandığı günlerde bir İslâm devleti olduğu iddiasında olan İran bu süreçte bekle ve gör siyasetini izledi ve bu duruma tepki vermedi. İran, Azerbaycan devletinin bir savaş içerisinde olmasını ve bu yüzden de Güney Azerbaycan'daki Türkler için cazip görünmemesini istiyordu (Sarıkaya, 2021). Zira Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden kazanması Güney Azerbaycan'da da bağımsızlıkçı taleplerin güç bulmasına sebep olmuştur (Demirtürk, 2020).

I. Karabağ savaşı Azerbaycan'ın içerisinde bulunduğu tarihi-siyasi süreçten dolayı Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgaline sebep oldu. İran için, savaş sonrasında artık topraklarını kaybetmiş, kendi ekonomik, siyasi sorunları ve bir milyondan fazla vatandaşı yurtlarından kovulmuş çok zor günler geçiren bir Azerbaycan vardı. İran'ın bu savaş sırasında takip ettiği bekle gör siyaseti beklediği sonucu vermişti. İran artık Güney Azerbaycan meselesinin de bitmiş olduğunu düşünüyordu. Ancak, topraklarının işgala uğramasına bakılmaksızın Azerbaycan Türkleri kendi insani ve millî haklarını savunmaktan vazgeçemediler. İran da bu süreçte Azerbaycan'da kendi çıkarları gereğince siyasi rejim ihracı işini hızlandırmak için çalıştı. Paniranzim tebligatı daha da artmaya başladı. Bir taraftan Azerbaycan'da İslâm adı altında kendi siyasi rejimini ihraç etmeye çalışan İran, diğer

tarafından da işgal altında olan Karabağ'da, Azerbaycan devletinin izni olmadan, Ermenistan'ın lehine bir sıra ticari faaliyete girişti. Karabağ bölgesini kendisinin yasadışı ticareti için bir geçit noktası olarak kullandı.

Kırk Dört Günlük Karabağ Savaşı ve Tahran'ın Tutumu

Türkiye-Azerbaycan müttefikliğinin jeopolitik güç dağılımı ve imkân dengesi dikkate alınarak, zamana yaymakla inşa ettiği ortak güç Güney Kafkasya'da yeni jeopolitik denklem oluşturmuş, Karabağ sorununun çözümünde de kritik bir role sahip olmuştur. Bağımsızlık döneminden bu yana bütün milli güç unsurlarının güçlendirilmeye devam edilmesi, barış görüşmelerinde ülkenin toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda tavizsiz tutum sergilenmesi, gerçekleştirilen milli çıkarlar eksensiz dengeli dış politika Azerbaycan'ın yüzüne zaferin kapılarını açmıştır. Ermenistan'ın Tovuz saldırısıyla birlikte artan işgalci hevesleri, Azerbaycan'ın küresel ve bölgesel denklemleri de iyi hesap ederek işgal altındaki topraklarını kurtarmak için harekete geçmesine neden olmuştur. Kırk dört gün devam eden bu savaş sadece 30 yıldır işgal altında olan Karabağ'ın büyük bölümünün azat edilmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Güney Kafkasya'da yeni bir güç dengesi oluşturarak Türk dünyasının birliği istikametindeki faaliyetleri de hızlandırmıştır. Elbette bu safha, 15 Temmuz darbe girişimi gibi tehditleri sovuşturarak; Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı gibi sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmek suretiyle terör devleti projesini büyük ölçüde sekteye uğratabilen, bütün Türk İslâm coğrafyalarının millî tarihî hafızasının yeniden dirilmesi için girişimlerde bulunan bir Türkiye realitesiyle mümkün olmuştur.

Kuşkusuz, 19. ve 20. asırlar Anadolu gibi Kafkasya ve Türkistan Türkleri için de çok sancılı geçmiştir. Avrasya'nın en uzun ömürlü devletlerini kurmuş, İpekyolu'nda farklı dil, din ve mezhepten olan insanları barış ve hoşgörü içinde yönetmiş Türk halkları millî varlığını hedef alan pek çok emperyalist saldırıyla karşı karşıya kalmış, Çarlık işgaliyle beraber Güney Kafkasya'nın da demografik haritası değiştirilmiş, aşamalı olarak bir Azerbaycan Türk Hanlığı olan İrevan Hanlığı

topraklarında Ermeni devleti kurulmuştur.¹⁴ Sovyet döneminde de Çarlık idaresinin sömürge siyaseti devam ettirilmiş, Türkiye'nin Azerbaycan ve Türkistan'la kara bağlantısını sağlayan Zengezur vilayeti başta olmakla Azerbaycan arazileri Bolşevikler tarafından Ermenistan'a hediye edilmiştir.¹⁵

Türk dünyasının bağımsızlığıyla birlikte yapay bir şekilde mecrasından koparılan, "parçala hükmet" yöntemiyle aralarında ayrılık tohumları ekilmek istenen Türk halkları, birbirilerine doğru adımlar atmaya başlamış, Karabağ zaferi bu anlamda da Türk Dünyasının milli bilincinin kuvvetlenmesine, kendine güvenin artmasına neden olan bir hadise olmuştur.

Kırk dört günlük Karabağ savaşı zamanı Tahran'ın gerçekleştirdiği bölge siyasetinin ayrıntılarına girmeden önce İran'ın dâhili siyasetine de değinmek gerekmektedir. Azerbaycan'ın kazandığı zafer, nüfusunun hemen hemen yarıya yakını Türklerden ibaret olan İran'ı yönetenlerin uzun yıllar boyu kendi demografik gerçekliklerini de göz ardı ederek uyguladığı anti-Türk mahiyetindeki iç ve dış politikasının sürdürülemez olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Tahran'ın, Karabağ Zaferinin bölgede meydana getirdiği yeni gerçeklikleri kabullenmekte zorlandığı da savaş sonrası, Azerbaycan'la yaşanan gerginliklerin nedenlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz kırk dört günlük savaşın stratejik anlam ifade eden, bölgesel denklemleri etkilemiş en büyük sonuçlarından biri Ermeni güçlerinin işgali altında bulunan, Hankenti'ndeki bölücü güçler için silah ve lojistik teçhizat temin eden İran'ın bu yasadışı desteğinin karşısının alınması olmuştur. Azerbaycan tarafı İran'la olan resmi sınırlarını işgalcilerden temizledikten sonra İran, Karabağ'daki bölücü unsurlara olan desteğini bu sefer Ermenistan üzerinden yapmaya devam etmiştir.¹⁶ 30 yıl boyunca İran resmi sınırlarından sadece beş altı kilometre

---

¹⁴ Bu konuda daha geniş bilgi almak için bkz. Fuad Aliyev, Urfan Hesenov, İrevan Hanlığı, Şerq-Gerb Yayınları, Bakü, 2007.

¹⁵ Zengezur bölgesinin Ermenistan'a verilmesi meselesi için bkz. Musa Urud. *Zengezur*, Nurlar Neşriyatı, Bakü, 2005, s. 84-92.

Musa Kasımlı, "Zengezur'un Ermenistan'a Verilmesi: Môteber Membeler Ne Deyir?", <https://ikisahil.az/post/211602-zengezurun-ermenistana-verilmesi-moteber-membeler-ne-deyir>, (Son erişim: 19.02.2022).

¹⁶ BBC News Azerbaycan <https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan-58834439> (son erişim: 20.02.2022).

ötede Aras nehrinin öbür tarafında işgalcilerin Azerbaycan'ın şehir, kasaba ve köylerini yerle yeksan edip, camileri hayvan ahırlarına dönüştürürken buna tepki göstermeyen Tahran'ın, zafer sonrası gücünü Azerbaycan'a gösterircesine sınıra ordu toplayarak "Hayber Fatihleri" adlı tatbikat yapması,¹⁷ bazı devlet yetkililerinin açıktan açığa Azerbaycan'ı hedef alan beyanatlara vermesi Tahran'ın şuur altındaki korkularını da ortaya koymuştur.¹⁸ İran'ın dini lideri Ayetullah Hamaneyi'nin Erdebil temsilcisi Ayetullah Amilinin geleneksel cuma hutbesi sırasında Azerbaycan, Pakistan ve Türkiye arasında başlayan "Üç kardeş" tatbikatlarından İran devleti adına rahatsızlık duyduğunu açıkça ifade ederek İran'ı aslana benzetip Azerbaycan'ı da "aslanın kuyruğu ile oynamamaya" çağırması, açıklamanın hemen ardından başlayan İran ordusunun tatbikatının Ermeni işgalcilerden temizlenen bölgenin tam karşısındaki Aslandüz'den İran Culfa'sına uzanan arazileri kapsamaması, İran'ın muhtemel gelişmelerle ilgili endişe ve zaafalarını da ortaya koyması açısından manidar olmuştur. Ermenistan ve Karabağ'daki işgalci güçler için işgal döneminde adeta bir nefeslik rolünü oynayan İran, zafer sonrasında Azerbaycan'ın diplomatik nezaket kuralları çerçevesinde ortaya koyduğu rahatsızlığı dikkate almayarak tutumunu sürdürmüş, İran'a âit araçlar Hankenti'ndeki ayrılıkçı güçlere gerekli malları taşımaya devam etmiştir. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan bu ülkenin, Azerbaycan devletinin millî çıkarlarını dikkate almayarak Hankenti'ndeki ayrılıkçı çetelere destek vermeye devam etmesi, Azerbaycan Devleti'nin uyarılarından sonra¹⁹ ise geri adım atması, Tahran'ın stratejik korkularına yenilerek dış politikada rasyonel davranmadığını da ortaya koymuştur. Savaş sonrasında devam eden gerginlik sürecinde Tahran'ın Azerbaycan'dan geçecek Kuzey-Güney nakliyat hattı çerçevesindeki Astara demiryolunun inşaatını geciktirerek Ermenistan ve

---

¹⁷ Yeni Müsavat Gazetesi (Son erişim: 22.02.2022),

https://musavat.com/news/iran-butun-serhedlerimiz-boyunca-ordu-yigir-sensation-gelisme_833271.html?d=1

¹⁸ Güney Azerbaycan Televizyonu resmi internet sitesi. (Son erişim: 22.02.2022),

<https://www.gunaz.tv/az/new/amneyi-z-rbaycan-t-hdid-etdi-ezlikc-ill-yey-c-kl-r-1633327324>

¹⁹ Milliyet Gazetesi <https://www.milliyet.com.tr/dunya/aliyevden-irana-sert-yanit-6613053> (Son erişim: 15.02.2022).

Gürcistan üzerinden Basra Körfezi'ni Karadeniz'e bağlayacak yeni bir hat oluşturma çabası içinde olması da dikkatlerden kaçmamıştır.

Azerbaycan, Rusya ve Ermenistan liderlerinin imza attığı 10 Kasım antlaşmasının en önemli maddelerinden biri de açılması net hükme bağlanan Zengezur koridoruyla ilgilidir. İran'ın da Ermenistan'la olan 36 km'lik yegâne sınırının geçtiği Batı Zengezur topraklarının Bolşevikler tarafından Azerbaycan'ı bölme projesi çerçevesinde Azerbaycan'dan alınarak Ermenistan'a verilmesine yukarıda değinmiştik. İşgalden kurtarılan Zengilan ve Gubadlı illerinin bazı arazileri de yasalara aykırı bir şekilde Sovyet döneminde kullanım için Ermenistan'a verilmiş, İrevan ve Hankenti'ne yük taşıyan İran araçlarının sürekli olarak kullandığı Gafan-Gorus yolunun yaklaşık 21 kilometrelik bir kısmı da bu iki ilçenin arazisinden geçip gitmiştir. Bu illerin de işgalden kurtarılması ile birlikte Bakü, İran-İrevan yolunu da denetleme imkânı elde etmiştir. İran'ın bütün ikazlara, diplomatik kanallarla iletilen itiraz ve notalara rağmen savaş sonrası da Azerbaycan devletinden izin almadan Hankenti ve İrevan'a yük taşımaya devam etmesi Bakü'nün sabrını taşırılmış, fiili olarak bu geçişleri engellemek için harekete geçilmiş, Gafan-Gorus yolunun Azerbaycan topraklarından geçen kısmına sınır kontrol, polis ve gümrük noktaları açılarak İran'dan gelen araçlardan gümrük vergisi talep edilmeğe başlanmıştır.²⁰

Azerbaycan'ın sergilediği kararlı tutum, özellikle Zengezur koridorunun açılmasının engellenmesi konusunda Tahran'ın Moskova'dan umduğu desteği bulamaması, iki ülke dış işleri bakanlarının Moskova görüşünde Rus dış işleri bakanı Lavrov'un basın toplantısında ülkesinin bu meseledeki tutumunu ortaya koyması İran'ın Azerbaycan siyasetini yumuşatmasına neden olmuştur. Siyasi-stratejik nedenlerle birlikte İran'ın Zengezur koridorunun açılması konusunda olumsuz tavır sergilemesinin, endişelerinin ekonomik nedenleri üzerinde bir az daha ayrıntılarıyla durmakta fayda vardır. Yukarıda Karabağ zaferinin Türk Devletleri Teşkilatı'na üye olan ülkeler arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesinin lüzumuyla ilgili eğilimleri de güçlendirdiğini vurgulamıştık. Burada özellikle Türkiye ile Türkistan arasında köprü vazifesi

---

²⁰ Sputnik Azerbaycan <https://sputnik.az/20211111/azerbaycan-gorus-qafan-yolunda-gomruk-postlari-qurur-435074495.html>

gören Azerbaycan'ın Trans-Hazar geçidiyle birlikte, açılacak Zengezur koridorunun daha da önemli hâle geldiğini kaydetmek lazımdır.

Türkiye'nin Türkistan'a ulaşım yollarının bölgedeki rakipleri olan İran ve Rusya üzerinden geçmesi Ankara'nın alternatif yollar arayışını hızlandırmış, Bakü-Tiflis-Kars demiryoluyla birlikte TRACECA, "Bir Kemer Bir Yol" gibi projeleri Türk devletlerinin entegrasyonu açısından daha da önemli hale getirmiştir. Yılda yaklaşık 43 bin Türk aracı Türkistan'a İran üzerinden, 110 bin civarında da Rusya üzerinden yük taşımaktadır. Her iki ülkenin de Türkistan politikasında Türkiye'nin rakibi olmasının ötesinde yaşanan siyasi krizler Türkistan'a ulaşımı olumsuz etkilediği açıktır (Veliyev, 2020, s. 333). Tahran yönetiminin Türkiye ile İran arasında 1994 yılında imzalanan Karayolu Taşımacılığı Anlaşmasına dayanarak Türk tırlarına yüksek vergi tarifi uygulamakla birlikte onlardan akaryakıt fiyat farkı diye ek paralar alması İran tırlarının Türkistan pazarlarında Türkiye tırlarına karşı üstünlük sağlamasına neden olmuştur (Veliyev, 2020, s. 334). Bu bağlamda Gürcistan-Azerbaycan-Hazar denizinin oluşturduğu Orta Koridorla birlikte Zengezur koridorunun açılması da Türk Dünyasında ekonomik işbirliğinin hızlandırılması açısından oldukça önemli hâle gelmiştir. Hem üzerinde durmaya çalıştığımız bu sebeple hem de İran'ı Ermenistan'dan ayıracağı iddiasıyla Tahran başta koridorun açılmasına karşı çıkmış, 10 Kasım bildirisıyla tescillenen bu yeni durumun arkasında Moskova-Bakü-Ankara üçlünün istekli olduğu anlaşılınca İran durumu kabullenmek zorunda kalmıştır.

Savaş zamanı Tahran'ın daha çok bekle gör siyaseti izlemesinde, hatta Ermenistan yanlısı adlandırma bileceğimiz bir tutum içine girmesinde Güney Azerbaycan Türkleri arasında yükselen milli şuur, siyasi, ekonomik ve kültürel olarak ciddi bir buhran içinde olan ülkenin bu günü ve geleceğinde Azerbaycan Türklerinin kritik bir röle sahip olması, neredeyse bin yıl boyunca bu ülkenin Türk hanedanları tarafından yönetilmesi gerçeği ve Tahran'daki muktedirlerin bu durumu görmemezlikten gelmesi etkili olmuştur. Her halde Aras nehrinin öbür tarafında yaşayan, kendi ülkesinin yönetimiyle de barışık olan Türk kökenli sade İran vatandaşlarının Azerbaycan ordusunun ilerleyişi karşısında sevincini gizletmemesi, sınır boyunca toplanarak Azerbaycan ordusunun lehinde tezahürat yapmaları İran yöneticilerinin de dikkatlerinden kaçmamıştır. Uzun bir dönem Azerbaycan devleti ve ordusunun zayıf olduğu, işgal altındaki

topraklarını kurtarma gücüne sahip olmadığı yönünde bir tebligat yürüterek Güney Kafkasya'daki bağımsız ve güçlü Azerbaycan devleti fikrine karşı faaliyetine devam eden, emperyalist yaklaşımlarla hatta Kuzey Azerbaycan'ı "kuzey İran toprakları" olarak adlandırmaktan bile çekinmeyen zihniyet, Azerbaycan ordusunun dünya harp tarihine geçecek kahramanlığı, kurmay zekâsı ve en modern silahları kullanarak kazandığı zaferin, derinleşen Türkiye-Azerbaycan kardeşliğinin bölge insanı üzerinde yaratacağı etkisinden korkmuştur.

SONUÇ

İran'ın Azerbaycan ile ilişkileri resmi olarak Azerbaycan Halk Cumhuriyeti döneminden başlamıştır. Araştırmamızın esas odak noktası olan İran'ın Karabağ siyaseti ise Sovyet rejiminin çökmeye başlaması ve Azerbaycan'da milli özgürlük hareketinin ortaya çıkması ile kendini göstermiştir. Bu siyaset, Ermenistan ve Azerbaycan arasında uzlaşmacı yaklaşımdan uzak, tek taraflı ve Azerbaycan karşıtı bir duruş şeklini almıştır. İran'ın Karabağ meselesi üzerinden ortaya koyduğu Azerbaycan karşıtlığı, I. Karabağ savaşı döneminde üstü örtülü bir şekilde ilerlediği halde, son Karabağ savaşında kendini açık bir şekilde göstermiştir.

I. Karabağ savaşında bir yandan bekle gör siyasetini takip eden Tahran, bu şekilde koruduğu sessizliğini Ermenistan'a gizli desteği ile de tamamlamıştır. Kırk dört günlük son Karabağ savaşında ise Azerbaycan'ın hızlı bir şekilde topraklarını işgalden kurtarması İran içerisinde bir endişeye sebep olmuştur. Azerbaycan Ordusu'nun zaferinden duyulan endişe, İran'ın I. Karabağ savaşında takip ettiği bekle gör siyasetini ve gizli desteğini bu sefer Ermenistan lehine açık bir desteğe dönüştürmüştür. Günümüzde Karabağ'da Ermeni bölücü güçlerinin mevcut olması ister istemez bölgeye yönelik siyasetin dünya gündemindeki aktifliğini korumaktadır. Bu aktiflik içerisinde İran'ın Karabağ ile ilgili meselelerde bundan sonra ne şekilde bir yol izleyeceğini kesin olarak ifade etmek zordur. Ancak Karabağ'daki son iki savaşta İran'ın tutumundan hareketle Azerbaycan lehinde aktif bir siyaset izlemeyeceğini tahmin edebiliriz.

Karabağ üzerinden İran'ın aktif bir siyaset izlemesinin bir sıra sebepleri vardır:

- a) Karabağ'ın işgal edilmesi Azerbaycan'ı - İran'ın kendi dahili siyasetinde Güney Azerbaycan Türklerinin gözünde kendi mukadderatını tayin etmekten aciz bir ülke olarak konumlandıracaktı. Bu sebepten I. Karabağ savaşında sessiz kalmakla birlikte Ermensitan lehinde bir siyaset izlenmiştir.
- b) Karabağ'ın işgalden kurtarılması Azerbaycan'ı kendi toprak bütünlüğünü korumak iktidarında olan bir devlet olduğunu gösterecekti. Bu durum da yine Güney Azerbaycan Türklerinin nazarında Azerbaycan'a olan inancı artıracaktı. Böylelikle İran'ın dahili siyasetinde elverişsiz bir durum ortaya çıkaracaktı.
- c) Azerbaycan Türklerinin büyük çoğunluğu İran sınırları dahilinde yaşamaktadır. Bu durum da ister istemez Azerbaycan'la ilgili meselelerde İran vatandaşları olan Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan lehinde olumlu bir tepki ortaya koymalarına ve bir yol izlemelerine sebep olmaktadır. İran'daki Türklerin Azerbaycan'la ilgili bu tutumları İran yönetimini rahatsız ettiği için, Tahran rejimi Azerbaycan'la ilgili olumsuz gelişmelere destek vermektedir.

KAYNAKLAR

- Azerbaycan Cumhuriyeti Âli Sovyeti'nin Millî Şurâsı'nın kararı
<http://www.e-qanun.az/framework/6807> (son erişim: 22.02.2022)
- ADR-İran Diplomatik Münasabətləri Qafqaz Fövqaladə Komissiyasının Sənədləri İşığında, (Ş. Yahyayev, Çev.) Bakü, Şərqi-Qərb yayınları, 2017.
- Alakberli, A. (2008). Gerbi azerbaycanlıların 1988-ci il soygırımı. Nurlan Neşriyatı.
- Atnur, İ. E. ve Demirel, K. (2021). Mircefer bağırov örneğinde sovyetler birliğinin ikinci dünya savaşında iran politikası. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 11 (4), Aralık.
- Alizade, O. (2020). Türklüğün azerbaycan'daki mukadderatı. Kutlu Yayınevi.

- Dağlıg garabağ: hadiselerin hronikası. Azərbaycan Respublikası Dahili İşler Nazirliyi (1988-1994), Bakü, Veten Neşriyat, 2005.
- Demirtürk, S. (2020). İran türklerinin örgütlü mücadele girişimleri ve buna yönelik kurduğu teşkilatlar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8 (25).
- Eliyev, F. ve Hesenov, U. (2007). İrevan hanlığı. Şerq-Gerb Yayınları.
- Erol, M. S. ve Bilgetürk, İ. (2020). Mehdilik anlayışı kapsamında iran dış politikası üzerine bir inceleme. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Mayıs, 4 (1).
- Güney Azerbaycan Televizyonu remsi internet sitesi. (Son erişim: 22.02.2022). <https://www.gunaz.tv/az/new/amneyi-z-rbaycan-t-hdid-etdi-ezlikc-ill-yey-c-kl-r-1633327324>
- Hüseyinli, İ., Halilzade, F. vd. (2012). Azerbaycanlıların soygırımı, I. Cild, Azerbaycan Gazeti Yayınları.
- İsmayılov, A. (2010). Sumgayıt SSR-nin sügutunun başlanğıcı. Çaşioğlu Neşriyatı.
- Kasımlı, M. “Zengezur’un Ermenistan’a Verilmesi: Môteber Menbeler Ne Deyir?”
<https://ikisahil.az/post/211602-zengezurun-ermenistana-verilmesi-moteber-menbeler-ne-deyir>, (Erişim Tarihi: 19.02.2022).
- Milliyet Gazetesi (Son erişim: 15.02.2022),
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/aliyevden-irana-sert-yanit-6613053>
- Urud, M. (2005). Zengezur. Nurlar Neşriyatı.
- Nasibzadə, N. (1997). Bütöv azərbaycan. Ay-Ulduz Nəşriyyatı.
- Neciye, E. ve Gasımlı, T. (2020). Azerbaycan-iran ilişkileri, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/4.

- Resulzade, M. E. (2014). Eserleri. V. Cilt. (Ş. Hüseyinov, Haz.). Kanun Neşriyatı.
- Sarıkaya, Y. (2021). İran'ın ikinci karabağ savaşı tutumu; takke düştü, kel göründü. Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 7 (1).
- Shafler, B. (2008). Sınırlar ve Kardeşler (İran ve Azerbaycanlı Kimliği). (A. Gara ve V. Kerimov, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, M. (2008). İran'ın dış politikasının dini retoriği. Akademik Ortadoğu, 2 (4).
- Şeker, Ş. (2021). İran ve güney kafkasya: pragmatist bir dış politika. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6, (1).
- Tuncerli, Ö. (2019). Dağlık karabağ sorunu kapsamında 1988 sumgayıt olayları. Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, 3(2).
- Veliyev, C. (2020). Azerbaycan- türkiye stratejik ortaklığı. Ötüken Neşriyat.
- Yeni Müsavat Gazetesi (Son erişim: 22.02.2022), https://musavat.com/news/iran-butun-serhedlerimiz-boyunca-ordu-yigir-sensation-gelisme_833271.html?d=1

Yazar Katkıları

Çalışmanın her aşamasında tüm yazarlar ortak katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Finansman

Bu çalışma için herhangi bir finansman desteği alınmamıştır.

Etik Bildirim

Bu makalenin yazarları çalışmalarında kullandıkları materyal ve yöntemlerin etik kurul izni ve/veya yasal-özel bir izin gerektirmediğini beyan ederler.

Extended Abstract

The main focus of the research is the last period of the Soviet Union, when Azerbaijan entered the process of independence again, and Iran's Karabakh policy in the process that continues until today after independence. In this period, we can see Iran's policy towards Azerbaijan in the independence struggle in Azerbaijan and the Karabakh wars. Although Iran seems to be neutral in this policy, it is observed that it followed the wait-and-see policy in both wars and supported Armenia. The Karabakh wars are the period that constitutes the basis of the national liberation movement of the Azerbaijani Turks. In other words, it is an event that activates and accelerates the independence movement of Azerbaijani Turks. For this reason, the Karabakh wars were of great interest to Iran. In the period when Azerbaijan was under Soviet Russian occupation, we could not follow an active policy of Iran towards Azerbaijan. In the period when Azerbaijan was under Soviet Russian occupation, we cannot follow an active policy of Iran towards Azerbaijan. Inasmuch as Azerbaijan was a Soviet Republic in this period, relations with Iran were taking place within the framework of Moscow-centered Soviet-Iran relations. In this relations, the Moscow-based Soviets' policy towards Iran was more active.

The period in which Iran's policy towards Azerbaijan expressed itself most clearly was I. and II. Karabakh wars. Iran's Armenian policy during the First Karabakh War was not surprise in the Azerbaijani Turkish community. Iran, which claimed to be an Islâmic state during the most violent times of the war in Karabakh and the days of the genocide against the Turkish Muslim population, followed a wait-and-see policy in this process and did not react to this situation. Iran wanted the Azerbaijani state to be in a war and therefore not to be attractive to the Turks in Southern Azerbaijan. Since the regaining of independence of Northern Azerbaijan caused the independence demands to find strength in Southern Azerbaijan as well.

Before going into the details of the regional policy of Tehran during the 44-day Karabakh war, it is necessary to mention the internal politics of Iran. The victory of Azerbaijan has also revealed that the anti-Turkish domestic and foreign policy implemented by the rulers of Iran, whose population consists of Turks, for many years, by ignoring their own demographic realities, is

unsustainable. Tehran's difficulty in accepting the new realities created by the Karabakh Victory in the region also emerges as one of the reasons for the tensions with Azerbaijan after the war. Undoubtedly, one of the biggest results of the 44-day war, which made strategic sense and affected the regional equations, was the opposition to this illegal support of Iran, which was under the occupation of Armenian forces and provided weapons and logistics equipment for the separatist forces in Khankendi.

Despite all the warnings, objections and notes conveyed through diplomatic channels, Iran continued to carry loads to Khankendi and Irevan without the permission of the Azerbaijan state after the war, which overshadowed Baku. Border control, police and customs points were opened to the passing part of the city and also customs duty was started to be demanded from the vehicles coming from Iran.

Azerbaijan's determined stance, especially Tehran's failure to find the support it hoped from Moscow in preventing the opening of the Zangezur corridor, the foreign ministers of the two countries in Moscow, Russian foreign minister Lavrov's statement of his country's stance on this issue in the press conference, Iran's Azerbaijan policy caused softening. Along with the political-strategic reasons, it would be useful to dwell on the economic reasons of Iran's negative attitude towards the opening of the Zangezur corridor and its concerns in more detail. We emphasized above that the victory of Karabakh also strengthened the tendencies regarding the need to deepen the cooperation between the member states of the Organization of Turkic States. Here, it should be noted that the Zangezur corridor to be opened has become even more important with the Trans-Caspian passage of Azerbaijan, which serves as a bridge between Türkiye and Turkestan.